

Slika: Marina Momuza

„Ostajemo ovdje!“

Kad ljudi obogaćuju prirodu

Među prstima meljem lišće biljke. Okrećem se neizbježno dami koja je ostavila miris svojega parfema u zraku. Ali tamo nema nikoga. Samo pokrov vriska (*satureja montana*). Uskoro će se krajolik okupati u ljubičasto i bijelo, a pčelari iz Hrvatske doći će preko granice kako bi ovdje pustili svoje pčele na pašu. Onima koji ljeti lutaju Livanjskim poljem hlače su žute od peluda. Pjesma ševa zaglušuje. Svim osjetilima upijam raznolikost: boje, uzorci, strukture, slike šarenih leptira i dozivanja ptica. Postaje mi bolno jasno kako je, suprotno tome, postalo tiho i prazno u srednjoj Europi. Moglo bi biti umirujuće vidjeti kako okolne planine štite Livanjsko polje. Ali nažalost, znam da to malo koristi.

„Vlast u Bosni i Hercegovini najradije bi da je regija depopularizirana, kako bi mogla nesmetano iskorištavati sve resurse. Ako nestane ljudi koji će se usprotiviti, prodat će vodu, šume, treset, ugljen i sve ostalo“, sigurna je voditeljica projekta Euro-Natura Sandra Wigger. „Želimo spriječiti ovakav razvoj tako što ćemo zajedno s poljoprivrednicama i poljoprivrednicima u Livanjskome polju pronaći osnove za održivi način života, kao i doprinijeti tome da mladi ljudi ne iseljavaju. „Čak i ako ne možemo doprinijeti velikim iznosima, tamošnjim je ljudima velika motivacija to što je organizacija iz Njemačke zainteresirana za njih. Naša izravna i nebirokratska podrška pomaže im da ne odustanu“, kaže Sandra Wigger. Posjetila sam neke od ovih ljudi.

Vrijedan kulturni krajolik: Livanjsko polje u Bosni i Hercegovini mozaik staništa koja se neprestano mijenjaju s hirovima vode.

„Ako žive sela, živi sve.“ Ivana Milić, uzgajivačica svinja

Slike: Katarina Grund

Slike: Sandra Wigger, Katarina Grund

Crne slavonske svinje Ivane Milić robusne su i samostalne.

Pod vibrira. Sjene se primiču iz daljine, dok od sjena ne postanu životinje. Obješene uši poskakuju gore-dolje, teška tijela trče prema nama. Crne slavonske svinje Ivane Milić slobodne su kao divlji konji. Odjednom, bljesak munje razdijeli olujno nebo. Ivanina kosa svijetli pred pozadinom, kao da uzgajivačica svinja stoji u plamenu. "Ne bojim se!" doziva me dok, praćena svojim stadom, trči pašnjakom i provjerava stanje električne ograde koju je financirao EuroNatur. Uspjela je ograditi dvadeset i jedan hektar, što je puno. Ivani Milić ova zemlja znači život kakav je oduvijek željela.

Prirodnim pokretom zabija čekić u drvenu gredu novoizgrađenoga svinjca, upravo kao da želi podcrtati da pripada ovdje i nigdje drugdje. Kao i mnogi njezini sunarodnjaci, Ivana je Milić također provodila mnogo vremena u Frankfurtu, gdje se bavila gastronomijom i zarađivala novac. Ali u velikome gradu, daleko od kuće, nije mogla disati. "Stalno sam otvarala prozore kako bih došla do zraka", prisjeća se. Kada je došla pandemija koronavirusa, Hrvatica iz Bosne i Hercegovine posljednjim se avionom jedva vratila u Banju Luku: „Jednostavno sam morala kući.“ Već 13 godina Ivana Milić radi na tome da izgradi farmu svinja na Livanjskome polju, što je više puta prekidano boravcima u Njemačkoj. Isprva je to bio samo hobi. Željela je doprinijeti ponudi visokokvalitetne hrane u regiji. Već tri godine njezino poduzeće službeno je registrirano pod nazivom "Terra Mater – Majka Zemlja".

„Ovo je poslovni model za budućnost i omogućuje mi da budem neovisna. Želim to ne samo za sebe nego i za sve druge ljude ovdje. Toliko je poljoprivrednika prisiljeno otići u inozemstvo kako bi tamo zaradili novac. Samo se poneki ponovno vrate i uspiju izgraditi sebi nešto s tim što su zaradili. Ako uopće uspiju, onda to potraje jako dugo. Naš ministar poljoprivrede ulaže u pogrešne projekte! Obećala sam mu gumene čizme za Božić kako bi me konačno posjetio i vidio što sjajno radim ovdje. Ali nikada nije došao. Sandra Wigger iz EuroNatura, s druge strane, bila je kod mene tri puta, a morala je za to doputovati iz Njemačke. Shvaća me ozbiljno, i u teškim vremenima uvijek me poticala da nastavim. Bez takve podrške bila bih izgubljena. Ministra nije briga što ja ovdje radim. A ovo bi mogao biti model-projekt za cijelu regiju. Tko ima malo novca, trebao bi imati slavonske svinje. Moje su životinje neovisne i otporne. Previše rasne svinje, koje se drže na industrijskim farmama, trebaju mnogo cijepljenja. Moje životinje su, s druge strane, stalno vani. Još nikada nisu vidjele veterinaru.“ Na Livanjskome polju stalno puše vjetar. Prema statistikama, samo su četiri dana u godini bez vjetera. Meni zapliće kosu, a Ivani suši svinjetinu. „Nema konzervansa, sve je prirodno. Moje svinje imaju okus sretnoga života. To je kao s jajima. Izvana sva izgledaju isto, ali kada ih razbiješ, u žumanjcu vidiš jesu li životinje imale dobar život.“

Ponekad je potrebno napraviti korak unatrag i sagledati stvari odozgo. Voditeljica projekta EuroNatura Sandra Wigger već dugi niz godina uspješno se zalaže za zaštitu kulturnoga krajolika Livanjskoga polja – a to nije uvijek lak posao.

Ivana prodaje svinjetinu po cijeloj Bosni i Hercegovini. Toliko je kvalitetna da su među njezinim kupcima čak i skupi restorani. Prašćić Ivani donese 100 eura. Dok smo sjedili za kuhinjskim stolom u njezinoj kući, pružila mi je mobitel. Iz zvučnika rokće i frkće s užitkom. Crne svinje bacakaju se u vodi tamo i amo. Odišu radošću koja odmah prelazi na mene. Ivana Milić vlastitim je rukama iskopala kaljužu. Ivana se očito osjeća ugodno u ulozu emancipirane žene koja stoji na vlastitim nogama. Osobito se muškarcima u ovome području osjećaju izazvani njezinom energijom. „Kada sam satima zakucavala kolce u zemlju za svoju novu električnu ogradu, željeli su znati zašto to izgleda tako lagano. Nasmijala sam se i odgovorila da imam toliko snage jer sam tako motivirana. Kada sam se počela baviti uzgojem svinja, svi su u selu mislili da sam luda. Bili su uvjereni da mi neće uspjeti, ali to me samo motiviralo“, prisjeća se osmjehujući se. Danas s njom radi oko 30 poljoprivrednika. „Možemo zarađivati novac udaljeni pet minuta od naših domova. Nudimo nešto vrlo posebno zahvaljujući mesu naših svinja. To nam omogućuje da plaćamo poreze i još uvijek imamo dobar prihod.“ Bi li mogla zamisliti da opet živi negdje drugdje? “Ne, nikada neću ostaviti ovo što imam ovdje!”

Zajedno protiv beznađa

Prema izvještaju Međunarodne organizacije za migracije Ujedinjenih naroda, 2022. godine oko 45% stanovništva Bosne i Hercegovine živjelo je u inozemstvu. Politički i ekonomski problemi glavni su razlozi masovnoga iseljavanja. To pogađa i Livanjsko polje. Prvenstveno sjeverni dio izgleda kao da je izumro. U južnome dijelu Polja, gdje žive Ivana Milić, Bože Manić i Ivo Maleta, depopulacija nije toliko jaka, ali još je uvijek jasno uočljiva. Umjesto da čeka promjenu mišljenja odozgo, EuroNatur zajedno s lokalnim partnerima pokrenuo je društvenu inicijativu za ekološki regionalni razvoj koji dobiva sve veću podršku. Cilj je poticati ohrabrujuće model-projekte, ali i izgraditi mrežu ljudi koji dijele svoja iskustva i međusobno jačaju jedni druge.

Kako biste pogledali kratki video, unesite poveznicu enatur.org/1065 u tražilicu vašega preglednika

„Novom kosilicom mogu pokositi čak i veće površine nego što je nama samima potrebno za zimsku prehranu.“

Bože Manić, pastir

Slika: Katharina Grund

Slika: Katharina Grund, Biljana Topić

Bože Manić i njegov otac Vlado vole biti vani s ovcima.

Već nekoliko mjeseci Bože Manić ima djevojku - vezu na daljinu. Ana živi s druge strane brda, a ne kao Bože, u Potkraju na rubu Livanjskoga Polja. Upoznao ju je u kafiću. "Oni koji dobro rasporede svoje vrijeme imaju ga dovoljno", kaže 22-godišnjak. Iako je Bože Manić ponosan što je pastir, razmišljao je kako će Ana reagirati na to. Većina djevojaka ne želi nekoga tko mora biti sa stadom tijekom cijele godine, nema slobodne vikende i blagdane. Ali Ana mu je rekla da i ona ima životinje, i led je probijen. Danas pišu jedno drugome poruke kada Bože čuva svojih 100 ovaca, a njegova djevojka s druge strane brda dovodi 30 krava u štalu. Nekada vlažnim prstima, kad je zrak toliko zaleđen da se zamrzne na krznu Božinih ovaca, nekada na 35 stupnjeva u hladu. Ovo je nešto što Bože Manić posebno voli kod svoje struke: ova sloboda da radi stvari u svome ritmu, da bude sam svoj gospodar – za razliku od vremena kada još nije mogao živjeti od ovčarstva i kada je morao raditi kao bagerist.

Vlado Manić ponosan je na svojega sina. Bake i djedovi i roditelji mogli su uvijek koristiti uzgoj ovaca kao dodatni izvor prihoda. Sada je drugačije. Sa smeđim spaljenim prstima Vlado pokazuje na stotinu ovaca koje bježe od podnevne vrućine u sjenu stabala. "To sve radi Bože. Pogledajte kako su čiste i zdrave njegove životinje! Po tome prepoznaješ da ozbiljno shvaća svoj posao. Da nije tako, ovce bi imale skorenoga blata na nogama do koljena." Bože Manić zaradi 800 eura za četiri janjeta, što je više od mjesečne plaće njegova oca, koji radi kao mesar u obližnjoj tvrtki. "Cijene su tako visoke jer su mno-

gi odustali od uzgoja ovaca pa na tržištu ima malo janječega mesa", objašnjava Vlado. Njihove budne prijateljske oči otkrivaju njihovu sličnost – ne samo izvanjsku. Vlado također voli biti kod ovaca. "Gledam ih kako pasu i duboko udišem. Volim miris prirode, šume, cvijeća. Nakon dnevnoga stresa, ovo je najbolja terapija."

Ali posao uzgajivača ovaca ipak nije toliko romantičan. "Ne može svatko biti pastir, to moraš htjeti", zna Vlado. Bože hoće. Večeras se rađa novo janje. Mladić poznaje svoje životinje. Na pitanje kako ih može razlikovati, morao se nasmijati: "Zajedno smo cijeli dan, tako se upoznajemo." Zviždajkom doziva životinje preko pašnjaka. "90% zemlje koju koristimo drugi nam ustupaju, jer nemamo dovoljno svoje", objašnjava on. Pitam ga je li mu podrška EuroNatura olakšala život. "Da, sada imam kosilicu i više ne moram plaćati ljudima da mi rade bale sijena. Čak i sam mogu pokositi veće površine nego što nam je potrebno za zimsku stočnu hranu. To je odlična pomoć zato što je važno držati zemlju očišćenom od grmlja i drveća. Ako ne pokosim livade, ljudi će ih zapaliti. Prošle smo godine u blizini Buškoga jezera proizveli 3.000 bala sijena, što je mnogo više nego što smo bili trebali". Možeš li zamisliti da odeš odavde? „Ne! Želim ostati ovdje i živjeti kao uzgajivač ovaca, ništa drugo", odgovori odlučno.

„Netko je došao i ponudio nam pomoć. Nešto se takvo nikada prije nije dogodilo. Pomislio sam: ništa ne košta probati!“

Ivo Maleta, uzgajivač ovaca

Slike: Katharina Grund

Sve je lakše uz osmijeh: Ivo Maleta veseli se svome novom ovčjem toru (slika desno).

Ivo Maleta dočekuje me čvrstim rukovanjem i smiješi se razoružavajućim osmijehom. Vjerojatno je slično bilo i kada su Biljana i Goran Topić iz EuroNaturove partnerske organizacije Naše Ptice prije nekoliko godina prvi put došli na njegovu farmu kako bi ga upoznali. Ivo je lovac, što je u početku Biljanu činilo sumnjičavom. Danas o Ivi govori kao o čovjeku kojemu vjeruje. Ivo Maleta i njegova supruga Dragana bili su otvoreni za zajednički rad od samoga početka.

Nešto kasnije Ivo se našao kao pažljiv slušatelj na predavanjima o biološkoj raznolikosti Livanjskoga polja koje su organizirale Naše Ptice. Otkrio je koliko kao uzgajivač ovaca može doprinijeti očuvanju ove raznolikosti. U prvome koraku dobili su Ivo i Dragana podršku u iznosu od 3.000 eura, u drugome je bilo više. Međusobno povjerenje raslo je poput sjemena. Uskoro je čisto financijska potpora prešla u drugi plan. „Kada ti netko pomogne, sve postaje lakše. Ako možeš s nekim razgovarati, teret postaje lakši“, kaže Ivo, prisjećajući se kako je jednom, ne tako davno, radeći prešao sve fizičke granice, da bi se nakon toga našao u bolnici. „Srećom, sve je bilo u redu, samo sam se prenapregnuo.“ I nedvosmisleno dodaje na to: „Već sam imao nekoliko prilika da radim nešto drugo, to nije problem. Mogao bih raditi milijun lakših poslova, ali ne želim. Ovdje možeš biti u miru, čak i ako moraš fizički naporno raditi.“

Pješačimo do staje u podrumu kuće Ivinoga tasta. Mnoge su kuće u selu prazne. 43-ogodišnjak gotovo je siguran da neće biti nikoga tko će jednom preuzeti njegovu farmu. „Svi su otišli!“ Slegne ramenima i jasno kaže da nema smisla promišljati o tome. Ivo zviždi „Huit, huit, huit“. Njegove ovce odgovaraju gundajući, sijeno šušti, a među njima se provlači zvuk pilića. Na stropu se nalazi lastavičje gnijezdo. Ivo se mora sagnuti da se ne bi udario. Ne nosi sat na ruci, njegov ritam zadaju potrebe životinja. „Ovdje gore imamo ovce s janjcima, u drugoj štali imamo gravidne životinje, ovnovi su na trećemu mjestu, a tamo imamo mladu žensku janjad. Tri puta dnevno moramo proći čitav krug, a onda navečer padneš s nogu“, smije se Ivo. „Kada naša velika štala bude dovršena, gdje ćemo moći organizirati sve na jednome mjestu, to će biti ogromno olakšanje.“ EuroNatur u tome podržava Ivu i Draganu.

Ranije su osim ovaca imali i krave, sve dok nisu prodali sve osim traktora i potražili svoju sreću u jednome selu u blizini Frankfurta. „Posao tamo nije bio tako težak i bio je dobro plaćen. Nakon nekoga vremena, međutim, rekao sam svome šefu: Hajde da se dogovorimo! Radim za vas tri mjeseca i onda me pustite da idem kući na tri tjedna. Nije se složio, pa sam dao otkaz. Nedostajala mi je kuća, priroda i sve ovdje. Lijepo je otići u Njemačku kao turist ili raditi tamo dva ili tri mjeseca. Ali ovo je nešto drugo“, kaže Ivo Maleta, stavljajući svoju veliku ruku na srce.

Tekst: Katharina Grund, tumač: Vinko Šarac

Slika: Bijana Topić – Rumekica (Vascaria vulgaris)

Slika: Goan Topić – Privremeno jezero u Livanjskom polju

Foto: Jozo Krsto – Jesenska migracija u Livanjskom polju

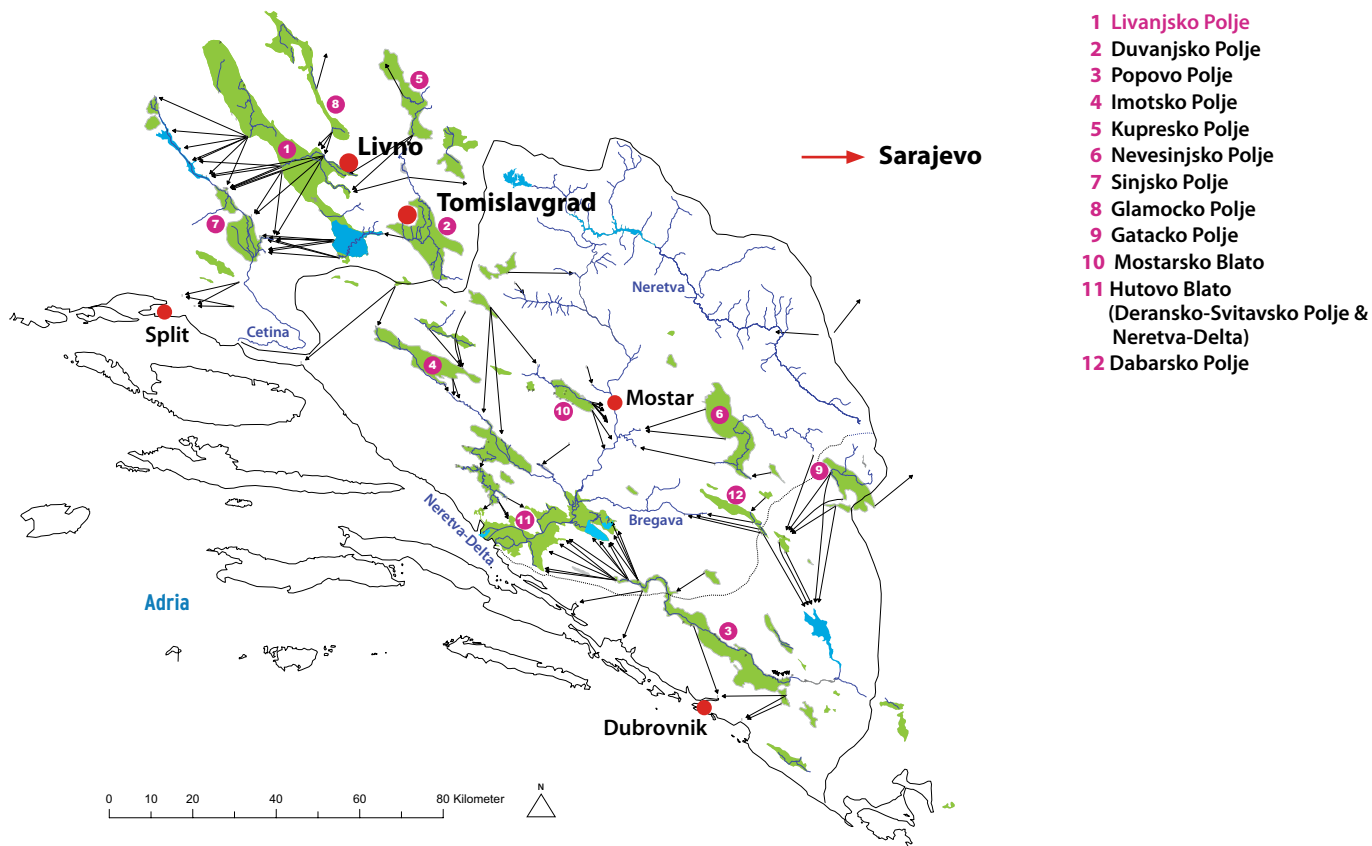

Slika: Miroslav Pudo – Bjelorođ (Ciconia ciconia)

Slika: Katarina Grand

Ivana Milić (na slici s pršutom), Ivo Maleta i Bože Manić (ovdje s psom Johnnyjem) značajno doprinose očuvanju bioraznolikosti u Livanjskome polju.

- 1 Livanjsko Polje
- 2 Duvanjsko Polje
- 3 Popovo Polje
- 4 Imotsko Polje
- 5 Kupresko Polje
- 6 Nevesinjsko Polje
- 7 Sinjsko Polje
- 8 Glamocko Polje
- 9 Gatacko Polje
- 10 Mostarsko Blato
- 11 Hutovo Blato (Deransko-Svitavsko Polje & Neretva-Delta)
- 12 Dabarsko Polje

Tajanstven i osjetljiv sustav podzemnih dotoka i odljeva povezuje krška polja u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj (strelice označavaju tokove podzemnih voda). Ovisno o tome koliko padne oborina, ovi prirodni bazeni se pune i prazne. Krška polja imaju važnu ulogu u zaštiti od poplava.

Krška polja – oaze bioraznolikosti

Krška polja u Bosni i Hercegovini prirodni su i kulturni krajolici od nacionalnoga i međunarodnoga značaja. Ravnice, često okružene krševitim planinama, nastaju tamo gdje se vapnenačka stijena rastapa na rubu udoline. Tisućama godina koristile su se za poljoprivredu. Budući da nema nadzemnog oticanja vode, ovisno o količini padalina i razini podzemnih voda, povremeno su velikim dijelom poplavljeni, ili bivaju uglavnom suhe. Oblikovan takvom dinamikom, stvara se mozaik staništa koji čuva izvanrednu bioraznolikost. Površine oko 460 četvornih kilometara, Livanjsko polje smatra se najvećim povremeno plavnim krškim poljem na svijetu. Od početka suradnje EuroNatura s našim bosanskohercegovačkim partnerima na zaštiti prirode, Našim pticama i Našom baštinom, broj utvrđenih vrsta ptica u stalnom je porastu. Danas tamo živi više od tri četvrtine vrsta ptica koje se pojavljuju u Bosni i Hercegovini, a uspijeva i preko 850 različitih vrsta vaskularnih biljaka. Prestanak tradicionalnoga korištenja zemljišta (kao što je ekstenzivna ispaša) stoga je problem, jer otvorene ravnice posljedično zarastaju, a njihova bioraznolikost nestaje. Službeni je status zaštite na nacionalnoj razini hitno potreban, ali ga lokalna vlast do sada nije podržala.

